

Sprog i Norden

Titel: Tegnspråk i Norden
Forfatter: Arnfinn Muruvik Vonen
Kilde: Sprog i Norden, 2012, s. 1-13 [i hæftet: s. 105-118]
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Tegnspråk i Norden

Arnfinn Muruwik Vonen

Denne artikkelen handler om tegnspråkene i Norden. Jeg forklarer først hva et tegnspråk er. Deretter presenterer jeg en hypotese om hvilke tegnspråk som finnes i de nordiske landene, og om de historiske relasjonene mellom dem. Jeg omtaler også kort hvilken status hvert av dem har i opplæring og forvaltning, og hvor langt dokumentasjonen av hvert av dem er kommet. Jeg berører også spørsmålet om standardisering av tegnspråk.

Hva er tegnspråk?

I alle samfunn der mennesker vokser opp i kommunikasjonsfellesskap med hverandre, finnes det språk, nærmere bestemt komplekse uttrykkssystemer av den typen som lingvister gjerne kaller «naturlige menneskelige språk». Fram til for drøyt 50 år siden levde språkforskerne i den villfarelsen at alle naturlige menneskelige språk uttrykkes primært ved lydbølger som er frambrakt av bevegelser i åndedretsorganene til den som ytrer seg, og som mottas som impulser i øret til den som lytter. I dag vet vi at menneskets evne til å tilegne seg språk ikke er begrenset til én bestemt fysisk kommunikasjonskanal. I miljøer av og rundt døve mennesker rundt om i verden finnes det også språk som kommer til uttrykk gjennom optiske signaler som er frambrakt av bevegelser i hendene og armene, ansiktet og resten av hodet, og resten av overkroppen, og som oppfattes av synssansen til mottakeren. Disse språkene kalles tegnspråk, i motsetning til talespråk. Når man snakker om talespråk, er det vanlig å omtale åndedretsorganene som taleorganer, og tilsvarende kan man godt omtale de kroppsdelene som brukes til å lage tegnspråklige ytringer, som «tegnorganer».

Folk som ikke har noe nært forhold til tegnspråkene, omtaler dem av og til som «døvespråk» eller «fingerspråk». Begge disse betegnelse blir kritisert av tegnspråkmiljøene. «Fingerspråk» gir en feilaktig assosiasjon til at det bare skulle være fingrene som brukes i kommunikasjonen. «Døvespråk» kunne kanskje lettere forsvares som navn, for alle kjente tegnspråk er blitt til gjennom naturlig kommunikasjon blant døve barn som har vokst opp sammen med hverandre. Men ordet «døvespråk» gir også uheldige assosiasjoner, da en utenforstående lett kan tro at det er en direkte sammenheng mellom denne språktypen og fravær av hørsel. I virkeligheten er det mange tegnspråkbrukere som hører godt,

og det gjelder ikke minst hørende barn av døve tegnspråkbrukende foreldre, som jo har et tegnspråk som morsmål i egentlig forstand.

Til tross for dette er det naturligvis ikke tilfeldig at alle kjente tegnspråk brukes primært av døve. For barn med nedsatt hørsel er tilegnelse av talespråk en utfordring, fordi de ikke uanstrengt kan høre det som sies. I kommunikasjonsfellesskap av døve barn, derimot, er visuell kommunikasjon den foretrukne kanalen, og tegnspråk utvikles og videreføres i slike fellesskap.

I språkvitenskapen snakker vi om beslektede og ubeslektede språk. To språk regnes som beslektet dersom man kan anta at de historisk sett har utviklet seg fra et felles grunnspråk. For eksempel kan norsk, dansk, tysk, engelsk og andre språk antas å ha utviklet seg fra et slikt felles grunnspråk, urgermansk, og vi sier derfor at disse språkene er beslektet med hverandre. Det er verdt å legge merke til at tegnspråkene ikke er beslektet med talespråkene på denne måten. Det er ikke slik – som noen fortsatt tror – at tegnspråkene er blitt konstruert som visuelle varianter av talespråk og dermed er i slekt med sine respektive talespråk. Hvorvidt ulike tegnspråk er beslektet med hverandre, derimot, er noe som må undersøkes i hvert enkelt tilfelle. Tegnspråkforskningen er ennå ung, med mange ubesvarte spørsmål, og det jeg har å si om slektskapsforhold blant nordiske tegnspråk i denne artikkelen, kan ikke betraktes som noe annet enn hypoteser som bør testes i videre forskning.

I dagligtale kan vi høre ordet «tegnspråk» brukt også om andre kommunikasjonsystemer som involverer håndbevegelser:

- Personer som forteller om sine opplevelser på steder der de ikke har kunnet det lokale språket, for eksempel som turister eller hjelpearbeidere i fjerne land, sier ofte at de brukte «tegnspråk» når de tenker tilbake på hvordan de brukte kroppsspråk og gester for å oppnå kommunikasjon over språkbarrieren. Selv om de ikke nødvendigvis tror at de da kommuniserte på samme måte som døve tegnspråkbrukere gjør, kan denne språkbruken likevel farge inntrykket av hva tegnspråk egentlig er.
- Foreldre og fagfolk som kommuniserer med personer med talespråkutfordringer, for eksempel barn med Downs syndrom eller andre tilstander som medfører forsinket talespråkutvikling, omtaler av og til kommunikasjonsformen sin som «tegnspråk», selv om det vanligvis er snakk om en kommunikasjon basert på talespråk, men der viktige ord gjøres tydelige ved å supplere ordet med et tegn som betyr mer eller mindre det samme, gjerne lånt fra det lokale tegnspråket. For å unngå den tilslørende betegnelsen «tegnspråk» på slike kommunikasjonsformer brukes ofte mer tekniske termer, som varierer fra land til land. I Norge finner vi

for eksempel termene «tegn til tale», «tegn som støtte for munnavlesning» (TSS) og «norsk med tegnstøtte» (NMT).

- I noen kulturer er det også slik at det i visse perioder ikke skal brukes talespråk, for eksempel når en nær slektning har avgått ved døden, og da brukes et «tegnspråk» som i høy grad følger det lokale talespråkets oppbygning. Best kjent er dette fenomenet kanskje fra visse aborigin-samfunn i Australia.

I denne artikkelen er det verken turistenes «tegnspråk», tegn og tale eller andre tegnsystemer jeg vil konsentrere meg om, men de tegnspråkene som er blitt til spontant i døvemiljøer, og som både i grammatikk og ordforråd (tegnforråd) er fullt utviklede språk som skiller seg skarpt fra omgivelsenes talespråk. Jeg kommer i noen grad til å bruke norsk tegnspråk som eksempelspråk. Flere av framstillingspunktene og eksemplene kan man også finne i tidligere arbeider (Vonen 2006, 2009).

Tegnspråkenes oppbygning

Den grunnleggende forskjellen mellom et talespråk og et tegnspråk er på det fonetiske nivået. *Fonetikk* er læren om det fysiske råmaterialet for språklige uttrykk. Selv om ordet «fonetikk» kommer av et gammelgresk ord som betyr 'lyd', brukes ordet i dag av språkforskerne også om det fysiske råmaterialet for tegnspråk, slik at parallelliteten mellom de to språktypene blir tydelig. Men det er altså først og fremst på dette fysiske nivået at de to språktypene skiller seg fra hverandre. Talespråkfonetikken handler om hvordan lyder lages i taleorganene, overføres som lydbølger, og oppfattes med ørene, mens tegnspråkfonetikken handler om hvordan tegnspråklige uttrykk lages i tegnorganene, overføres som optiske signaler, og oppfattes med øynene.

For øvrig er tegnspråkene bygget opp på prinsipielt samme måte som talespråkene. Hvert språk av begge typer har sin egen *fonologiske* struktur, det vil si en måte å innrette seg på gitt det fonetiske grunnlaget. I det enkelte talespråk vil dette omfatte et sett av lydlige fenomener som spiller en rolle i språket ved å kunne skille ulike ord fra hverandre. For eksempel spiller plasseringen av tungen mot tennene og gommen en slik rolle i skillet i uttale mellom de to engelske ordene *sink* (synke) og *think* (tenke). På norsk utnyttes ikke den første lyden i det sistnevnte ordet i språkssystemet, men til gjengjeld utnyttes to ulike lepperundingsmønstre (i noen dialekter også plasseringen av tungen) til å skille mellom de to ordene *by* og *bu*, et skille som ikke finnes i engelsk fonologi. I tegnspråkfonologi er det tilsvarende ulikheter mellom hvilke forskjeller som utnyttes og ikke i språkssystemet. For eksempel har flere

tegn i britisk tegnspråk en håndform der langfingeren er utstrakt mens de andre fingrene er bøyd inn mot håndflaten, mens norsk tegnspråk ikke utnytter denne håndformen (den oppfattes derimot som en ufin gest, å «vise fingeren»). Tegnspråkfonologien omfatter ikke bare hendenes utforming (norsk tegnspråk utnytter ca. 40 ulike håndformer), plassering og bevegelser, men også utforming og bevegelser av munn, øyenbryn og annet.

Tilsvarende har tegnspråkene ulike regler og mønstre på *morfologisk* og *syntaktisk* nivå på samme måte som talespråkene. Når det gjelder avledning og bøyning av ord (tegn), er det en tendens til at dette i høy grad foregår ved hjelp av endringer i måten å utføre tegnet på og i mindre grad ved hjelp av forstavelser og endelser (prefikser og suffikser). Dette er et eksempel på at tegnspråkene har en tendens til mer *simultan* struktur enn talespråkene, altså at uttrykkselementene i høyere grad er samtidige og i mindre grad følger etter hverandre i tid. Det er trolig at årsaken til denne forskjellen er at de musklene som brukes i tegnspråk, er langsommere enn talespråkmusklene (f.eks. tungen), mens synet på den annen side har større kapasitet til å ta inn flere informasjonenheter på en gang enn hørselen.

La oss illustrere med noen eksempler fra norsk tegnspråk og sammenligne med norsk talespråk. Et viktig prinsipp i norsk talespråks morfologi er bøyningen av verb i tid (tempus). I norsk tegnspråk finner vi ikke igjen denne kategorien. Til gjengjeld kan verbene i norsk tegnspråk utføres på ulike måter som gir informasjon om måten en handling blir utført på (aksjonsart). For eksempel kan verbet som betyr 'arbeide', utføres på måter som gir betydningsnyanser som 'arbeide lenge', 'drive på og arbeide', 'arbeide avslappet', 'arbeide febrilsk' osv.

Et annet eksempel er pronomensystemet i norsk tegnspråk. Mens norske personlige pronomen skiller mellom tre personer (*jeg, du, hun*), to tall (*jeg, vi*), to kasus (*jeg, meg*), tre kjønn (*han, hun, det*) og to animasjonsgrader (*han, den*), finner vi i norsk tegnspråk to personer og en rekke tall (deriblant alle tallene fra én til ti, altså f.eks. 'vi tre' og 'vi seks'). I tillegg kan vi, i alle fall i visse registre av norsk tegnspråk, også finne igjen de norske pronomenkategoriene som følge av påvirkning fra norsk.

Et tredje eksempel er rekkefølgen av ledd i en setning. Det ser ut til at norsk tegnspråk har den grunnleggende rekkefølgen subjekt – verb – objekt. Dette er samme rekkefølge som i norsk. Men på grunn av ulike syntaktiske prosesser i de to språkene er den faktiske leddrekkefølgen likevel ofte ulik. I norsk tegnspråk står for eksempel et subjektspronomen som ikke blir tillagt spesiell vekt, vanligvis til slutt i setningen:

(1) DØV=PRO

'Han er døv.'

I denne gjengivelsen av en setning på norsk tegnspråk har jeg fulgt vanlig praksis i faglitteraturen ved å la norske ord i versaler representere tegnene. Pronomenet PRO er et generelt ikke-førstepersons entallspronomen og kan bety 'du', 'han', 'hun', 'den' eller 'det' avhengig av sammenhengen. Setning (1) virker ekstra ulik den norske på grunn av to andre syntaktiske forskjeller mellom de to språkene: I motsetning til i norsk er det ikke obligatorisk å ha med et verb (*er*) i alle setninger. Og pronomenet lener seg inntil tegnet foran (her vist med symbolet «=»), blant annet ved at munnstillingen fra foregående tegn beholdes gjennom pronomenet.

Et annet syntaktisk fenomen i norsk tegnspråk som bidrar til å gjøre den faktiske leddstillingen forskjellig fra den i norsk, er at det er rik mulighet til å la setningen innledes av ledd som angir temaet for setningen. Temaledet trenger ikke engang å tilsvare et bestemt ledd i hoveddelen av setningen. Det sistnevnte fenomenet er velkjent fra talespråk som kinesisk, men må uttrykkes mer omstendelig på norsk:

(1) GRØNNSAK, MARIT LIKE BROKKOLI

'Hva grønnsaker angår, liker Marit brokkoli.'

Kommaet etter GRØNNSAK er ment å markere at temaledet gjerne etterfølges av en liten pause og også på andre måter skiller litt fra resten av setningen.

Forskjellen mellom et utsagn og et spørsmål uttrykkes på norsk tegnspråk først og fremst gjennom øyenbrynenes stilling, og ikke som i norsk gjennom endring i leddstillingen. Tilsvarende uttrykkes nektelse først og fremst gjennom risting på hodet, slik at tegnet som betyr 'ikke', brukes sjeldnere i norsk tegnspråk enn det norske ordet *ikke* brukes i norsk.

I *tegnforråd* er det rimeligvis ulikheter fra tegnspråk til tegnspråk, noe som gjenspeiler kulturelle forskjeller mellom samfunnene de brukes i (det norske tegnet som betyr 'troll', har for eksempel ikke noen direkte motsvarighet i mange andre tegnspråk). Siden det vanligvis er lettere å avbilde et begrep visuelt enn auditivt, er det en mye høyere andel av ordforrådet i et tegnspråk enn i et talespråk som er *ikonisk* motivert.

En sentral egenskap ved tegnspråkene er at man kan lokalisere personer og andre referenter i det tredimensjonale rommet foran kroppen samtidig som man uttrykker seg språklig. Det er mange tegn i norsk tegnspråk som har den

egenskapen at de kan lokaliseres, og dermed gir språket visse muligheter for tekstbinding som talespråkene mangler. For eksempel kan man vise tilbake til en person som er omtalt tidligere, ved ganske enkelt å utføre ett eller flere tegn i samme retning i rommet som man opprinnelig valgte å plassere personen i. Denne nære forbindelsen mellom det å si noe og det å vise noe ligger til grunn for det som gjerne omtales som at tegnspråkene har høyere grad av *spatialitet* enn talespråkene.

Utfordringer ved identifisering av et tegnspråk

Språkforskere bruker vanligvis to slags kriterier for å avgjøre om to språkvarianter er dialekter av samme språk eller dialekter av hvert sitt språk. Den ene typen kalles ofte lingvistiske kriterier: Dersom de to språkvariantene er gjensidig forståelige, er de dialekter av samme språk, hvis ikke er de dialekter av ulike språk. Den andre typen kalles gjerne sosiale og politiske kriterier: Det er brukerne av de to språkvariantene selv som definerer dem som ulike språk eller varianter av samme språk. Av og til kan det være konflikt mellom de to kriteritypene: De fleste varianter av norsk, svensk og dansk talespråk er for eksempel gjensidig forståelige, men regnes likevel av språkbrukerne som tre ulike språk. Og motsatt er det flere varianter av kinesisk talespråk som ikke er gjensidig forståelige, men som språkbrukerne likevel ser på som dialekter av samme språk.

Når det gjelder identifikasjon av tegnspråk, er det mye usikkerhet, blant annet fordi begge typene av kriterier gir spesielle utfordringer. De lingvistiske kriteriene byr på problemer blant annet fordi tegnspråkbrukere generelt ser ut til å oppnå høyere gjensidig forståelighet på tvers av tegnspråk enn talespråkbrukere. Det er ingen tvil om at kinesisk tegnspråk og norsk tegnspråk er ulike språk, og brukere av det ene vil ha problemer med å følge handlingen i en fortelling eller et skuespill på det andre. Ikke desto mindre vil en norsk og en kinesisk tegnspråkbruker komme lenger i ansikt-til-ansikt-kommunikasjon på sine respektive språk enn det en norsk og en kinesisk talespråkbruker klarer. Dette ser ut til å ha flere grunner: Komparative studier tyder så langt på at tegnspråkene av en eller annen grunn er mer like hverandre, grammatisk sett, enn det talespråkene er. Dessuten gjør den høyere graden av ikonisitet i tegnspråkene enn i talespråkene det lettere å gjette betydningen av tegn man ikke kan, enn av talespråklige ord man ikke kan. Vi skal heller ikke se bort fra at døve tegnspråkbrukere gjerne har årelang erfaring med å gjette hva kommunikasjonspartneren mener, til tross for ufullstendig tilgang til partnerens språk. Spesielt i en toveis kommunikasjonssituasjon, med gode muligheter for oppklaringer underveis, vil dette komme godt med på tvers av tegnspråkene.

Når det gjelder de sosiale og politiske kriteriene, vil disse i mange tilfeller tilsi en identifisering av geografiske tegnspråkgrenser som følger landegrensene. Spesialskolene for døve har vanligvis spilt rollen som både vugger og tradisjonsbærere for tegnspråkene, og disse skolene har jo gjerne inngått i nasjonale skolesystemer. Samtidig har tegnspråkbrukerne selv tradisjonelt i liten grad vært opptatt av forskjellene mellom de ulike tegnspråkene og gjerne snakket generelt om «tegn» eller bare «tegn».

I det settet av nordiske tegnspråk jeg setter fram som en hypotese nedenfor, bygger jeg først og fremst på sosiale og politiske kriterier. Nærmere bestemt: Når jeg antar at det ikke finnes noe eget samisk eller grønlandsk tegnspråk, så bygger det på rapporter fra de aktuelle landene i Hoyer og Alanne (red.) (2008), som indikerer at disse tegnspråkvariantene ikke regnes som egne språk. Dersom det skulle vise seg at disse rapportene – eller enkelte av dem – ikke er representative for de aktuelle lokale oppfatningene av saken, må spørsmålet om antall tegnspråk i Norden tas opp igjen.

Historisk slektskap versus lån

Det vanlige i språkvitenskapen er å anta at to språk er i slekt med hverandre dersom man kan argumentere for at de har utviklet seg fra ett og samme utgangspunkt (urspråk). For tegnspråkene har vi vanligvis ikke kunnskap nok om språkhistorien til å kunne avgjøre dette. Tidligere har man derfor brukt et annet kriterium for slektskap: Dersom det hadde vært tidlig kontakt mellom døveskolene i to land, antok man at tegnspråkene i de to landene var i slekt.

Bergman og Engberg-Pedersen (2010), med referanse til Mesch (2006), uttrykker skepsis til å erstatte de allmenne indikasjonene på språklig slektskap med kontakt mellom døveskoler. I denne artikkelen deler jeg denne skepsisen og forsøker å bruke det allmenne kriteriet for språkslektskap nevnt ovenfor. Dersom et språk er blitt til blant barn som ikke har hatt et annet språk som felles utgangspunkt, regnes ikke det nye språket som beslektet med noe annet språk, selv om et annet språk har vært med på å påvirke det nye språket. Dette kan antas å ha vært situasjonen da norsk tegnspråk ble til, riktignok med en innflytelse fra dansk tegnspråk gjennom læreren Andreas Christian Møller. Det samme kan antas å ha vært situasjonen da det felles urspråket for finsk tegnspråk og finlandssvensk tegnspråk ble til, riktignok med en innflytelse fra svensk tegnspråk gjennom læreren Carl Oscar Malm.

Dersom det nye språket blir til blant barn som allerede har et felles tegnspråk, regnes det nye språket som beslektet med det gamle. Dette kan antas å ha vært situasjonen da islandsk tegnspråk ble til blant islandske barn i et språklig fellesskap der dansk tegnspråk ble brukt, og det kan antas å ha vært

tilfelle da finsk tegnspråk og finlandssvensk tegnspråk utviklet seg fra det felles urspråket som ble nevnt ovenfor.

Dersom forskning viser at Møllers elever i Trondheim hadde bredere erfaring med dansk tegnspråk enn jeg her går ut fra, eller at Malms elever i Borgå tilsvarende hadde bredere erfaring med svensk tegnspråk, da vil vi kunne se på nytt på spørsmålet om eventuelt slektskap mellom norsk tegnspråk og dansk tegnspråk på den ene siden, og mellom tegnspråkene i Finland og svensk tegnspråk på den andre.

Tilsvarende: Dersom forskning viser at de første døve elevene som fikk undervisning på Island, hadde mindre erfaring med dansk tegnspråk enn jeg her går ut fra, da vil vi også kunne se på nytt på spørsmålet om slektskapet mellom islandsk tegnspråk og dansk tegnspråk.

En hypotese om tegnspråk og tegnspråkfamilier i Norden

Ut fra disse kriteriene vil jeg – med utgangspunkt i rapporteringene til Hoyer og Alanne (2008) og resonnementene til Bergman og Engberg-Pedersen (2010) – sette opp en hypotese om at det tradisjonelt finnes sju tegnspråk i Norden, og at disse tilhører fire forskjellige familier:

- *Svensk tegnspråk* utgjør en egen språkfamilie alene.
- *Finlandssvensk tegnspråk* og *finsk tegnspråk* er i slekt med hverandre og utgjør en språkfamilie sammen. Urspråket var et felles tegnspråk i Finland som tok form under påvirkning fra svensk tegnspråk.
- *Dansk tegnspråk*, *islandsk tegnspråk* og *færøysk tegnspråk* er i slekt med hverandre og utgjør en språkfamilie sammen. Urspråket var det danske tegnspråket som danske, islandske og færøyske døve hadde lært på døveskole i Danmark. Dansk tegnspråk har blant annet en grønlandsk variant.
- *Norsk tegnspråk* utgjør en egen språkfamilie alene. Språket tok form under påvirkning fra dansk tegnspråk. Norsk tegnspråk har blant annet en samisk variant.

Kort om hvert enkelt tegnspråk

Svensk tegnspråk (*svenskt teckenspråk*) brukes av døve og hørende i Sverige. Sveriges eldste døveskole er Manillaskolan i Stockholm, grunnlagt i 1809. Sverige var det første landet i verden som anerkjente et tegnspråk som språk. Det skjedde ved at Riksdagen anerkjente svensk tegnspråk i 1981. Språket er omtalt i språkløven og inngår i Språkrådets ansvarsområde. Svensk tegnspråk

har hatt status som opplæringsspråk for døve barn i døveskolene siden 1983 – Sverige var det første landet i verden som innførte et tegnspråk som undervisningsspråk på nasjonalt nivå. Det finnes flere forskningsmiljøer for svensk tegnspråk, det største er ved Stockholms universitet. Samme sted er det utarbeidet en ordbok.

Finlandssvensk tegnspråk (*finlandssvenskt teckenspråk*) brukes av døve og hørende i de delene av Finland der svensk er dominerende talespråk. Finlands første døveskole ble grunnlagt i Borgå i 1846. Språket ble formet under påvirkning fra svensk tegnspråk, ikke minst gjennom skolens første lærer, Carl Oscar Malm (1826–1863), som selv hadde gått på døveskole i Sverige. Opplæring på finlandssvensk tegnspråk ble avbrutt da døveskolen i Borgå ble nedlagt på 1990-tallet. Finlandssvensk tegnspråk inngår i Institutet för de inhemska språkens ansvarsområde. Instituttet har også utført noe forskning på språket. Siden det i dag ikke lenger finnes barn som får sin opplæring på finlandssvensk tegnspråk, regnes språket som utrydningstruet.

Finsk tegnspråk (*suomalainen viittomakieli*) brukes av døve og hørende i de delene av Finland der finsk er dominerende talespråk. Også finsk tegnspråk har sin opprinnelse i skolen i Borgå, men etter hvert ble dette språket utviklet i en rekke andre døveskoler i Finland, mens skolen i Borgå ble værende et sentrum for finlandssvensk tegnspråk. I dag har finsk tegnspråk status som opplæringsspråk for døve barn på døveskolene i Finland, men mangel på lærere gjør det vanskelig å tilby det til alle. Finland er det eneste landet i Norden som nevner tegnspråk i grunnloven. Finsk tegnspråk inngår i Institutet för de inhemska språkens ansvarsområde. Instituttet har også utført noe forskning på språket, det har også Jyväskylä universitet. Språket fikk en ordbok i 1998.

Dansk tegnspråk (*dansk tegnsprog*) brukes av døve og hørende i Danmark, på Færøyene og på Grønland. Dansk tegnspråk har sin opprinnelse i Det Kongelige Døvstumme-Institut i København, grunnlagt i 1807 som den første døveskolen i Norden. Danmark var nesten like tidlig ute som Sverige med å anerkjenne tegnspråk som opplæringsspråk for døve barn (på 1980-tallet). Barn med cochleaimplantat (innoperert høreapparat) i Danmark tilrådes i dag oftest en talespråklig opplæring, og det er nå få barn som har dansk tegnspråk som opplæringsspråk. Det foregår noe forskning på språket ved Københavns Universitet og ved Professionshøjskolen UCC i København, hvor det også ble presentert en ordbok i 2008 i samarbeid med Danske Døves Landsforbund.

Det kan naturligvis diskuteres om tegnspråkvariantene som brukes på Færøyene og på Grønland er egne språk eller ikke. Hoyer og Alanne (2008, s. 3–4) baserer seg på rapporteringer fra de respektive landene når de skriver:

[...] det danske teckenspråket används i Danmark, på Färöarna och på Grönland. Både Färöarna och Grönland oppger dock att många tecken i deras teckenförråd skiljer sig från motsvarande tecken i det danske teckenspråket. På Färöarna kan man säga att det handlar om en färöisk dialekt av det danske teckenspråket.

På et arbeidsseminar om tegnspråk i regi av nettverket for språknemndene i Norden og Nordisk språkkordinasjon i København i mars 2012 ga de færøyske representantene uttrykk for at situasjonen på Færøyene er mer komplisert enn det som framgår her: I tillegg til dansk tegnspråk, som dominerer i den eldre generasjon av tegnspråkbrukere, er det vokst fram et distinkt færøysk tegnspråk (*føroyskt tekmål*) blant yngre, som har fått sin utdanning på Færøyene. Det er åpenbart at tegnspråksituasjonen på Færøyene bør dokumenteres gjennom forskning. Merk for øvrig at Bergman og Engberg-Pedersen (2010, s. 82) tar et forbehold vedrørende et mulig grønlandsk tegnspråk: «The sign language used among deaf Greenlanders is very close to Danish Sign Language but possibly considered a separate language by its users.»

Islandsk tegnspråk (*íslenskt táknmál*) brukes av døve og hørende på Island. Islandske døve fikk sin opplæring på døveskole i Danmark fra 1820, slik at da opplæring av døve kom i gang på Island i 1867, fantes det en gruppe islandske døve som brukte dansk tegnspråk. Dersom en slik historisk framstilling er riktig, kan man si at islandsk tegnspråk utviklet seg fra samme utgangspunkt som dansk tegnspråk, og dermed at de to språkene er i slekt. Det er ikke lenger noen døveskole på Island, men islandsk tegnspråk er offisielt fortsatt opplæringspråk for døve barn. I den islandske språkloven fra 2011 ble islandsk tegnspråk erklært som offisielt språk sammen med islandsk (talespråk). Forskning og dokumentasjonsarbeid utføres ved Háskóli Íslands i Reykjavík.

Norsk tegnspråk brukes av døve og hørende i Norge. Norsk tegnspråk har sin opprinnelse i Thronhjems Døvstumme-Institut i Trondheim, grunnlagt i 1825. Språket ble formet under påvirkning fra dansk tegnspråk, ikke minst gjennom skolens første lærer, Andreas Christian Møller (1796–1874), som selv hadde gått på døveskole i Danmark. Norsk tegnspråk har vært anerkjent som opplæringspråk for døve barn siden 1997, ikke bare i døveskolene, men også i lokale skoler. Språket er nevnt i opplæringsloven og inngår fra 2011 i Språkrådets ansvarsområde. Det arbeides med en allmenn språklov, der norsk tegnspråk forventes å inngå. Det foregår noe forskning på norsk tegnspråk ved Høgskolen i Sør-Trøndelag (Trondheim) og ved Høgskolen i Oslo og Akershus. En ordbok er under produksjon ved Møller-Trøndelag kompetansesenter.

Det har vært stilt spørsmål ved om samene kan sies å ha sitt eget tegnspråk

eller ikke. Her støtter jeg meg til Hoyer og Alanne (2008, s. 3–4), som har basert seg på rapporteringer fra de respektive landene: «I Sverige och i Finland använder de samiska teckenspråkiga svenskt respektive finskt teckenspråk, medan de teckenspråkiga samerna i Norge använder ett norskt teckenspråk med påverkan från samiskan.»

Døvesamfunnet slik vi finner det i de nordiske landene og mange andre steder, har en sterkt transnasjonal karakter. Mange tegnspråkbrukere deltar på internasjonale interessepolitiske, faglige, kulturelle og idrettslige arrangementer, og det er stor internasjonal mobilitet. Blant innvandrerne fra hele verden til de nordiske landene er det ikke så få tegnspråkbrukere. I Norge er for eksempel flere døve ledere for tegnspråklige institusjoner selv født i andre land enn Norge. Det er derfor i virkeligheten mange tegnspråk i bruk i Norden i tillegg til de tradisjonelle som er nevnt ovenfor. Hvordan disse språkene brukes, hvordan de påvirker de tradisjonelle tegnspråkene, hva slags språkkontaktfenomener som oppstår etc., vet vi foreløpig lite om.

Noen felles trekk og utfordringer

Som vi ser av den enkle gjennomgangen av de enkelte språkene ovenfor, har tegnspråkmiljøene i København og Stockholm vært svært viktige for utviklingen av de nordiske tegnspråkene. Det var i disse to byene at Nordens to første døveskoler ble grunnlagt tidlig på 1800-tallet, og herfra utgikk også sterke språklige impulser til Finland (fra Stockholm) og til Norge, Island, Færøyene og Grønland (fra København).

Det er også et felles trekk i de nordiske landene at det har vært perioder da tegnspråkene har vært regnet som selvfølgelige og nyttige elementer i opplæringen av døve barn, og perioder da de har vært forsøkt fjernet fra undervisningen. Enkelt kan man si at tiden fram mot midten av 1800-tallet var en tid da tegnspråkene ble anerkjent som et naturlig verktøy i opplæringen. Etter denne tiden økte troen på en såkalt oral tilnærming til opplæring av døve, det vil si en opplæring uten bruk av tegnspråk, og fra siste del av 1800-tallet og fram til omkring 1970-tallet var tegnspråkene henvist til en uoffisiell rolle i opplæringssystemet. Etter en periode med mer eller mindre intense standardiseringsforsøk etter modell av talespråkene fulgte det gjennombruddet i språkforskningen som gjorde det klart at tegnspråkene er like velutviklede språkssystemer som talespråkene. Etter dette har tegnspråkbrukernes språklige rettigheter både på nasjonalt, nordisk og europeisk nivå blitt mye debattert, og situasjonen er for tiden noe ulik i de ulike landene, slik jeg har antydnet ovenfor.

Den nordiske tanken var tidlig sterk blant både døve og døvelærere, og

på 1900-tallet foregikk det forsøk på å konstruere et nordisk tegnspråk – et forsøk som bygde på en manglende forståelse for tegnspråkene som genuine, selvstendige språk. Også senere har det forekommet standardiseringsforsøk som ikke har bygd på tilstrekkelig forståelse for språkenes egenart i forhold til talespråkene, og denne historiske erfaringen har sammen med språkenes muntlighet bidratt til at mange tegnspråkbrukere i dag er skeptiske til standardiseringsarbeid med tegnspråk.

Interessant nok var det også i København og Stockholm at den moderne, språkvitenskapelige tegnspråkforskningen først fant sted i Norden. Og her ble den tospråklige døveundervisningen med opplæring på landets tegnspråk og landets skriftspråk først prøvd ut på 1980-tallet. På det rettighetsmessige og det pedagogiske området var de nordiske landene, særlig Sverige og Danmark, svært tidlig ute i verdensmålestokk. Forsknings- og dokumentasjonsarbeidet har ført til verdifull kunnskap og flere gode ordbøker, men fortsatt er det mange ubesvarte spørsmål på tegnspråkfeltet i Norden. For eksempel er det meg bekjent ikke forsket på tegnspråklig nabospråksforståelse i de nordiske landene.

Også i de senere år ser vi mange felles trekk i debatt og utvikling i de nordiske landene hva tegnspråkene angår. Døveskolene, som tradisjonelt har vært en hovedarena for formidling av språket fra den ene generasjonen til den neste, har fått langt færre elever enn tidligere, og noen av dem har blitt lagt ned (både i Borgå og i Reykjavík har den eneste skolen som har ivaretatt det respektive språket, blitt nedlagt). Nyvinninger i hørselsteknologi, spesielt den store utbredelsen av cochleaimplantater hos døve barn, har gjenopplivet gamle meningsforskjeller innad i landene om hvilke barn som bør få sin opplæring på tegnspråk. Tegnspråkenes framtidige utvikling blir spennende å følge.

Summary

This article is about sign languages in the Nordic countries. First, I explain what a sign language is. Then, I present a hypothesis about the set of sign languages traditionally existing in the Nordic countries, and about their historical relations. I also give a short account of the status of each of them in education and public management, and to what extent each of them has been documented. Lastly, I touch upon the issue of standardisation of sign languages.

Referanser:

Bergman, Brita og Elisabeth Engberg-Pedersen (2010): «Transmission of sign languages in the Nordic countries.» I Diane Brentari (red.): *Sign languages*. Cambridge University Press, s. 74–94.

Hoyer, Karin og Kaisa Alanne (red.) (2008): *Teckenspråkens och teckenspråkigas ställning i Norden*. [Helsingfors:] Finlands Dövas Förbund.

Mesch, Johanna (2006): «Påminner teckenspråken varandra.» I Karin Hoyer, Monica Londen og Jan-Ola Östman (red.): *Teckenspråk – Sociala och historiska perspektiv*. (Nordica Helsingiensia 6.) Helsingfors: Helsingfors universitet.

Vonen, Arnfinn Muruvik (2006): «Tegnspråk i et lingvistisk perspektiv.» I Sissel Redse Jørgensen og Rani Lill Anjum (red.): *Tegn som språk. En antologi om tegnspråk*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Vonen, Arnfinn Muruvik (2009): «Norsk tegnspråk og døves språksituasjon i Norge.» I Tove Bull og Anna-Riitta Lindgren (red.): *De mange språk i Norge – flerspråklighet på norsk*. Oslo: Novus.

Emneord: Tegnspråk, språkidentifisering, språkslektskap, svensk tegnspråk, finlandssvensk_tegnspråk, finsk tegnspråk, dansk tegnspråk, islandsk tegnspråk, færøysk tegnspråk, norsk tegnspråk.

Arnfinn Muruvik Vonen har vært professor ved Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo, og er nå direktør i Språkrådet, Norge.